

ישראל באומות כְּלֵב באיברים

**מעמדו של עם ישראל בעמים • חכמי האומות על התרומה
של עם ישראל • "שלא עשני גוי" • אחרית דבר**

בספרי "כרם לשלמה" פרשת תזריע הסברתי פשר החילוק שבין טומאת ישראל לטומאת גוי, ע"פ דברי ריה"ל בהכוזרי (מאמר ג, אות מט): "הטומאה והקדושה הם שני דברים העומדים תמיד זה מול זה, לא ימצא האחד מהם כי אם בהמצא חברו, ומקום שאין קדושה אין טומאה". וכיוון שהטומאה היא ביטוי לחסרון קדושה, ע"כ אינה דומה מיתת אדם מישראל למיתת גוי, שככל שהקדושה גדולה כך גם הטומאה גדולה (וראה גם מאמר ב, ס-טו).

כנגד דברים אלה נשלחה לשיבה תגובה חריפה של איש אקדמיה נכבד שטען שדברים כגון אלה הנם בגדר של חילול ה' והם גורמים לשנאה בין ישראל לאומות העולם.

עוד הוסיף, שאף שהדברים מבוססים על דברי ריה"ל בספר הכוזרי היה עלי לבקרום ולא לכותבם כמות שהם. וע"כ תבע במפגיע להוריד את המאמר מאתר השיבה.

דברים אלו עוררו אותי לברר האם יש בחכמי האומות כאלה המסכימים לדעתו של ריה"ל ביחס לעם ישראל.

ראשית לכל יש לציין, שהשקפתו של ריה"ל, כפי שבאה לידי ביטוי בספר הכוזרי, התקבלה אצל חכמי ישראל כמייצגת את השקפת עולמה של היהדות.

מעמדו של עם ישראל בעמים

ר' אליהו חיים בן בנימין האיטלקי כתב בספר אגרת חמודות, "כי לא חובר ספר מסכים אל האמת כמוהו, ובלתי חולק על הקבלה כלל". והגר"א מוילנא כתב, "שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו". ור' שמואל דוד לוצאטו (שד"ל) כתב בשנת תקצ"ט, "אשר לא היה כמוהו בישראל וכו', לא היה איש מרגיש מעלת ישראל ותורתם וחכמתם כמוהו".

ובתקופה מאוחרת יותר, בשנת תרמ"א הרצה החכם אברהם אליהו הרכבי בבית הכנסת בפטרבורג ואמר שם בין השאר, "בצדק יש להגיד כי בכל הספרים הכתובים משנות קדם, לא נמצא כספר הזה, אשר משפטו תהום רבה, והשקפותיו כגובהי שמים וכו' ואהבת אדם ואהבת הלאום נשקו".

ואף חכמי ישראל המשכילים שבדורות האחרונים כתבו עליו בהערכה רבה ותמכו בו את יתדות הציונות. וכך כתב עליו אחד העם: "עוד לפני שמונה מאות שנה היה בישראל פילוסוף-משורר, אשר הכיר טיבה וערכה של בחירת ישראל ועשה אותה יסוד לשיטתו" (אחד העם, 'על פרשת דרכים' חלק ב, תרנ"ח).

וחיים נחמן ביאליק כתב, שריה"ל היה החוקר הראשון שיסד את הרעיון הלאומי על היות התוכן הלאומי קשור בצורה הלאומית - הארץ, הלשון והמצוות - כך שלא יצויר זה בלא זה, ואפי' ההסטוריון גרץ הכתיר את ריה"ל כמשורר הלאומי, וראה בספר הכוזרי שיטה פילוסופית על "האמת הלאומית" (עיון מקורות בהקדמתו של פרופ' אבן שמואל בספר הכוזרי שבהוצאתו).

אין להכחיש שהיו בין הסופרים המשכילים שראו בספר הכוזרי תורה גזענית, אחד מהם היה ש"י איש הורוביץ, עורך כתב העת "העתיד", ואכן הרב קוק זצ"ל סירב להשתתף בכתב העת, וראה בכתיבתו רדיפה לכלל ישראל. אמנם הרב מצא בו צד זכות, שדבריו נאמרו מתוך כאב על

מצבה של האומה, "אך במה חטאה האומה העלובה, שנרשה להוסיף על יגונותיה ועלכונה מידי שונאיה הזרים, גם מכות כאלה מבית מאהביה בניה?" (אגרות הרא"ה ח"ב, עמ' צ).

ויפה סיכם פרופ' יהודה אבן שמואל, מתרגם הכוזרי ומורה נבוכים של הרמב"ם: "כלום תורתו של הלוי היא זו? יפנו בטענה זו אל תורת משה, אל נביאי ישראל, אל משוררי התהילים!"

אך מעבר לטיעון זה, השקר שבדברי ש"י איש הורביץ זועק לשמים, והפער שבין תורת הגזע של ריה"ל לתורת הגזע העליון של העת החדשה גדול כרחוק מזרח ממערב. תורת הגזע העליון איננה מניחה מקום לגזע הנמוך יותר, ואת פרי הבאושים שלה אכלנו לפני כמה עשרות שנים באושוויץ ובמיידאנק, והיא שעשתה את אירופה לבית הקברות הגדול לשליש מהעם היהודי. לעומת זאת לימדה תורת ישראל את האנושות לאמר "כולנו בני איש אחד אנחנו". האם ריה"ל החוזר אין ספור פעמים על התייחסותם של כל בני אדם אל אדם הראשון, הוא מלמד תורת גזע עליון המזלזל ומבטל גזעים נחותים? אמרתו המפורסמת של ריה"ל "ישראל באומות כלב באברים" (מאמר ב, לו), לא באה להאדיר את שם ישראל ולבטל עמים אחרים, אלא ההפך הוא הנכון: הלב אינו איבר לעצמו, אלא תפקידו לפרנס את הגוף כולו. לא יתרון של זכויות יש לעם הסגולה, אלא תוספת של חובות למען האנושות כולה, מתוך אהבה לאנושות והתחברות עמה.

לכל עם יש תכונה ייחודית משלו. יש המוכשרים לפיתוחים טכנולוגיים, ויש המתייחדים ביכולת שכלית גבוהה. יש המצטיינים בסדר ודייקנות, יש המרשימים בחוש עדינות ויופי, ויש המתבלטים בהישגים ספורטיביים. היהודים מעולם לא הגיעו למהירויות בריצה כמו הכושים והאתיופים, ואין באוצרה של האומה מדליות כסף וזהב על הישגים בתחום הספורט, אך אנו מצטיינים בתחום אחר לגמרי: בתחום הקודש והנבואה, בחכמת התורה ודעת ה', ובהליכות הצדק והיושר וביתרון הרוחני והמוסרי; ובקצרה - בקרבת אלקים. וזו התכונה שהציג הבורא לפני אברהם אבינו בהתגלות הראשונה "לך לך מארצך וכו' ואעשך לגוי גדול" (בראשית יב, א-ב), ומהו גוי גדול? זאת פירש לנו משה רבינו בתחילת ספר דברים, "ומי גוי

גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראינו אליו, ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים ככל התורה הזאת וכו'" (דברים ט, n-ז) - היינו קרבת אלקים ותורה. ומה המגמה של הגוי הגדול הזה? "ואעשך לגוי גדול - ונברכו בכך כל משפחות האדמה". אין בתעודה זו כל זלזול בעם אחר, אדרבא "ישנם עמים רבים שלהם כשרון מיוחד יותר גדול ממה שנמצא הכשרון ההוא בישראל" (הרב קוק זצ"ל, אורות עמ' קל). אך את היתרון המיוחד את ישראל לא תוכל שום אומה אחרת למלא, ולכן כל הדתות נסמכות בזה על הגילוי האלקי שבמעמד הר סיני, כי רק ישראל זכו לגילוי זה.

אין לנו לאומיות שוביניסטית גרידא כשאר אומות העולם, לאומיותינו היא תמיד גם קוסמופוליטית, תמיד גם אנושית כללית, וגם עולמית כללית, כי אינה מיוסדת על ענייני השעה הרוחניים או החומריים של דורות האומה בלבדם, כי האידיאלים העולמיים, הנצחיים, האינסופיים, האלוקיים אשר הובעו בראשית מטעו של עמנו ובאביב ממלכתו גנוזים הם בה ומקיימים אותה. לעולם היו לנו יחסים קרובים עם כל העמים כולם, כל האנושות הגדולה, כל מרחבי ההויה וכו'. מסורת נאה ומתאימה לזה מספרת שבשעה שכבש יהושע את יריחו תיקן תפילת השבח על הבדלנו משאר גויי הארצות ומשפחות האדמה לתקן עולם במלכות שד-י, וכי יכירו וידעו כל יושבי תבל "כי לך תכרע כל ברך, כי המלכות שלך היא" (תשובת הגאונים לרב האי גאון, סימן מג) ... וכשחנך שלמה את הבית הגדול ביקש שיקבל תפילת ישראל "וגם הנכרי אשר לא מעמך ישראל... למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד (מל"א ח, ט).

(הרצ"י קוק, לנתיבות ישראל, חלק א עמ' 11).

חכמי האומות על תרומתו של עם ישראל

גם חכמי העולם מבטאים הכרה בסיסית זו. הסופר הרוסי המפורסם ולדימיר סולוביוב - שיש שכתבו עליו שהיה גדול מטולסטוי - ביטא את סוד נצחיותו של העם היהודי. הוא מציין, שבניגוד לאשור, למשל, שחשב שיש לו אל מיוחד ולבבל אל אחר; ולכן כשכבשה בבל את אשור החליט העם האשורי לנטוש את אלם החלש והחלו לעבוד את אל בבל

הגיבור, המנצח - עם ישראל מעולם לא נטש את אלוקיו, הוא קרא תמיד "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד". ישראל לא חשב שיש לו אל מיוחד, ולעמים אחרים אלים אחרים. הוא האמין תמיד, כי לכל העמים אל אחד, אלא שיש שהאמינו בזה ויש שכפרו בזה. ועל כן גם כשהבבלים נצחום וגירשום מארצם, לא תלה זאת בכוחו של אל בבל, אלא שאותו אל אחד יחיד ומיוחד העניש את ישראל ומסרו ביד הבבלים. הוא האמין, שגם בשעה זו לא נטש ה' את עמו, והוא לא החליפו באל אחר. עזה אמונתו שה' שהוא עתה אלקינו, יהיה לעתיד לבוא ה' של כל העמים (רש"י, דברים ו, ד); וכדברי הנביאים "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ב-ג).

רבים מחכמי האומות הכירו בכשרון המיוחד הזה, ובתרומה המיוחדת של היהדות לתרבות העולם, והאמינו שאומה זו לא סיימה עדיין את תפקידה, ומכאן נצחיותה. רבים מהם לא הסתירו דעתם זו אף שהיו מחוברים לדתות אחרות.

לפני קרוב למאה שנה הכריז הלורד ג'יימס בלפור, שר החוץ הבריטי, את הכרזתו המפורסמת בדבר שייכותה של ארץ ישראל לעם ישראל. הכרזה זו נבעה מאמונתו העמוקה בסגולת עם ישראל, ולא רק מהצורך למצוא פתרון פוליטי לתסבוכת שנוצרה במזרח התיכון ומהרצון לפתור את סבלו של העם היהודי. הסופר דוגדייל* כתב, שהעניין שגילה בלפור ביהודים ובהסטוריה שלהם נמשך לאורך כל חייו, הוא נבע מלימוד הברית הישנה שלימדה אותו אמו. כאשר התבגר הלכו וגדלו אצלו הערצתו האינטלקטואלית והאהדה שרחש להיבטים מסוימים בפילוסופיה היהודית ובתרבות היהודית; בעיית היהודים בעולם המודרני נראתה בעיניו בעלת חשיבות עצומה, והוא תמיד דיבר על כך בהתלהבות. אחייניתו ששימשה לו תמיד בת לווייה, מספרת שבילדותה ספגה ממנו את הרעיון שהדת הנוצרית והתרבות הנוצרית חבה ליהדות חוב גדול שאין לו שיעור,

* Dogdale, Arthur James Balfour, Putnam's Sons, N.Y.G.P 1937 vol. 2 158

ולמרבחה הבושה הן השיבו רעה תחת טובה.

גם ראש הממשלה לויד ג'ורג' היה שותף לציונות הנוצרית של בלפור, והיה אוהב גדול של התנ"ך. הוא הצהיר שהוא מכיר את המחוזות שבתנ"ך טוב יותר ממחוז הבחירה שלו בלונדון. אף הוא האמין שיש להחזיר את עם ישראל למולדתו.

במלאת עשר שנים להכרזתו ההסטורית נשא בלפור נאום על הבחינה הרוחנית של הציונות, ובתוך דבריו אמר:

לעולם לא הייתי יכול להשקיע את עצמי באותה ההתלהבות שהרגשתי תמיד לענין הזה, אילו היתה זו רק שאלה של הוצאת חלק מסוים של הגזע היהודי מתנאים אומללים ביותר, ושתילתו מחדש בארץ אבותיו. אני סבור שזה יהיה הרבה יותר. אני מקווה ומאמין שהעם המוכשר עד מאד, שעשה כה הרבה בשביל התרבות המערבית בשטחים הנעלים ביותר של המאמץ האנושי, יעשה עוד יותר, אם תינתן לו האפשרות לשאת בארץ, שהיא מקור השראתו, שכם אחד עם כל העמים המתורבתים הגדולים של העולם, בעול העבודה לקידום משותף של הדעת (שי' מיזליש, רבנות בסערת הימים, הוצאת מרחב, עמ' 94).

ווינסטון צ'רצ'יל, ראש ממשלת בריטניה, אמר מאוחר יותר:

יש אנשים שאוהבים יהודים, ויש שלא. אבל אף אדם הוגה לא יכול להכחיש את העובדה שהם, מעבר לכל ספק, הלאום היותר עצום והיותר נפלא שהופיע בעולם (צ'רצ'יל והיהודים, עמ' 324).

לפני מותו של הפילוסוף האתאיסט ז'אן פול סארטר פורסמה עליו כתבה בעיתון ניוזוויק, וכך נכתב בה:

השינוי הדרמטי ביותר במחשבתו של סרטור שגילה בראיונות לעיתונות הוא בהתייחסותו ליהודים כעם מיוחד. ב'מחשבות על השאלה היהודית' שנדפס ב-1946 סרטור טען שליהודים אין הסטוריה או זהות ייחודית. 'היהודי' הוא כתב, 'מוגדר על ידי הזהות השלילית שמוענקת לו על ידי האנטישמיים'. בשיחות לפני מותו, סרטור הכריז שהעם היהודי מוגדר וחי על פי 'מציאות

עמוקה יותר' מהאנטישמיות, דהיינו, הקשר שלו עם אלוקיו. אע"פ שסרטר עצמו נשאר אתאיסט, הוא פיתח כבוד עמוק למושג היהודי של המשיחיות. 'היהודי סובר שאחריתו של עולמנו והופעתו של עולם אחר פירושה הופעת הויה מוסרית'. אמר סרטר. הרעיון הזה של מוסריות בתור שלב סופי של המהפכה... הוא בדיוק ההפך של מרקס והמרקסיסטים*.

על ההכרה של אומות העולם והדתות הרבות בייחודו ואמיתותו של התנ"ך תעיד העובדה, שהספר הזה הופץ ע"י החברה הביבלית באנגליה במשך תשעים שנות קיומה במאתיים מליון אקסמפלוארים ותורגם ל-300 שפות.

וכך כתב המשורר היינריך היינה:

חטפתי את הבייבל... והנני מודה שספר זה לא רק שעניין אותי, אלא שגם פעל עלי. מהו הספר הזה? גדול ורחב כהתבל וכו'. ספר הספרים הוא הבייבל. היהודים יכולים להתנחם על אבדן ירושלים, ביהמ"ק, ארון הקדש וכלי הזהב וכו', האבדה הזאת מהי לעומת התנ"ך, האוצר הקיים אשר הצילו.

העמים שחייבים ליהודים בעד האלקים אשר נתנו להם, חייבים גם בעד דבר האלקים, היהודים אשר הצילוהו מתוך שריפת הבית השני, ובכל מקום גלותם הוליכוהו אתם, כארץ מולדת מטלטלת במשך כל שנות מאות של ימי הביניים, טמנו את האוצר הזה בתחום מושבם, ולשמה התגנבו המלומדים האשכנזים, מחוללי הרפורמציה, למען התלמד שפת עבר, ובאופן זה השיגו את המפתח אל התיבה אשר שם טמון האוצר.

ההפצה הזאת הביאה פרי ברכה הנמשכת עד היום הזה.

את אשר שבו והתעוררו בי רגשי הדת, אני חייב אל הספר הקדוש הזה, והוא היה לי למעין ישועה והצלה, פלא! כל ימי חיי הייתי מתנוועע בבתי המחולות של הפילוסופיה, כרתי ברית אהבה עם

* Newsweek אפריל 1981 (עין 'ישראל ותחיתו' עם ביאור הרב שלמה אבינר, הערה 51).

שיטות שונות מבלי למצוא שביעות רצון, והנה פתאום מצאתי את עצמי על נקודת השקפת התנ"ך, והנני כורע על ברכי בהדרת קודש.

המהפכה בקרב לבי אשר לשאלות אלוקות, האור אשר האיר את מוחי לראות את הדרך אל ההכרות של עם הספר. עם ספר? כן, זה ספר ישן, פשוט, סגולתו כהשמש המחמם אותנו וכהלחם המשביענו, הספר הזה יקרא פשוט - ספר, בייביל, בצדק יקראוהו גם בשם "כתבי הקודש". מי שמאבד את אלוקיו, ימצאהו מחדש בספר הזה, ואשר לא ידעהו מעולם - עליו ינשב רוח דבר אלקים.

היהודים המבינים ערך אבני חן ידעו היטיב את אשר עשו, אשר בעת שריפת הבית השני עזבו לשריפת אש את כלי הכסף והזהב, המנורות וכל כלי יקר, ויצילו את התנ"ך, וזה היה האוצר האמיתי של הבית, והודות לה' לא נשרף בתוך מדורת האש.

הביולוג האנגלי הנודע, תומאס האקסלי, כתב:

בכל תולדותיו של העולם המערבי היה התנ"ך המעורר הגדול להתמרדות נגד העריצות הרוחנית והמדינית. התנ"ך היה ה"מאגנה קארטה" של העניים והמדוכאים. עד לימינו אלה אין לך מדינה, שידעה תחיקה כתחיקתו של עם ישראל, זו שבספר ויקרא ובספר דברים; תחיקה -- שבה הושם לב במידה כזאת לצרכיו של העם, ולעומת הזכויות הודגשו בה בתוקף רב כל כך חובותיהם של המעמדות השולטים. בשום מקום אחר לא באה לידי ביטוי עז כל כך האמת היסודית, שטובת המדינה תלויה באושרם של אזרחיה. התנ"ך הוא הספר הדמוקראטי ביותר בתבל!

פרופ' ד"ר אלפרד קירכהאף בהעללע, איש חכמת מדעי הטבע, כתב:

עלינו להכיר טוב לעם היהודי כי חנן אותנו בעדי יקר שאין על עפר משלו... ועלינו להודות ליהודים קודם כל בעד כל אשר לקחנו מאת היהודים השוכנים בתוכנו (המליץ תרנ"א, עמ' 228).

החוקר הנודע רענאן אמר:

חרפה היא לשמוע כי העם אשר נתן ליושבי תבל תורה ואורה,
יסבול פה שנאה תחת תודה ואהבה (הצפירה תרנ"ב, עמ' 113).

הד"ר ראזנסאן הדגיש שגם המיסיונרים הגדולים מחכמי העמים אשר
באנגליה, גם הם מודים ואומרים "יש בלבנו אהבה וחמלה, ופינו מלא
תודה וברכה לכל בני ישראל, תחת כל הטוב והחסד אשר קבלנו מיד ה'
אלקיכם ומפי ספרי נביאיכם, תורת צדק ומוסר, אמת ושירי קדש".

ואחד הנואמים הגדולים בצרפת, פאסטר הייאסון (Paster Hyacinth),
שהיה מדבר בפני שרי המלוכה, אמר בהרצאתו על אמונת היהודים ועם
ישראל: "עם ישראל הוא עם ה', העם הנבחר מכל העמים אשר על פני
האדמה... ותעודת ישראל בעולם היא להפיץ אמונת אחדות הבורא בין כל
עמי תבל אשר תחת כל השמים" (המגיד תרכ"ט, עמ' 18).

פרופ' מקס מיללער אמר באספת מדענים בלונדון:

לא אפריז על המדה אם אומר על חכמת היהודים הקדמונים כי
עוד גם עתה קרנים מידה לנו לפתור חידות העולם... חלילה לנו
לשכוח את היהודים, העם הנפלא היושב בכל ארצות תבל. בשימנו
לב כמה נשאו ונתנו היהודים עם שכניהם ומנצחיהם, אז נוכל
לשער מה גדולה ואדירה היתה פעולתם, ומה נפלאה השפעת
רוחם בקרב אנשי הביניים, ופילסו נתיב לבינה ודעה והשכל בין
כל העמים העתיקים (הצפירה תרנ"ב, עמ' 202).

הפילוסוף הגרמני ניטשה כתב:

ברית הישנה היהודית, הספר של הצדק האלוקי, יש אנשים,
דברים ואמרות, בסגנון גדול כזה, שאין למצוא דומה לו בספרות יון
והודו, האדם עומד בפחד וביראת הכבוד לפני השאריות הענקיות
של מה שהאדם היה לפני (מאזנים תר"ץ, גיליון יח).

**את הערכתו על האינטלקטואליות היהודית והשקפתו הרחבה על אומות
העולם, כתב הסופר הרוסי טולסטוי:**

"מהו יהודי?" -- אין זו שאלה משונה כלל, כפי שהיא נשמעת. איזו
ברייה מיוחדת הוא היהודי, שכל שליטי תבל וכל העמים, כולם ביחד

וכל אחד לחוד, ביזוהו, רדפוהו ועינוהו, רמסוהו ורצחוהו, שרפוהו ותלוהו, ואף על פי כן הוא נשאר חי וקיים! מהו יהודי, שמעולם לא הלך אחר כל הטובות הגשמיות, אשר לא פסקו מעניו מלהבטיח לו, ובלבד שיטוש את דרכו, ימיר את אמונתו ויעזוב את דתו? היהודי הוא היצור הקדוש ביותר, שהוריד עמו מן השמים את האש הנצחית והאיר בה את העולם כולו. הוא מקורה של הבאר, שממנה שאבו כל שאר העמים את אמונתם ואת דתם. היהודי הוא חלום התרבות, בכניעו הקדומה לחמו בני ישראל בבערות יותר משנלחמים בה כיום באירופה המתורבתת - היהודי הוא חלוץ החופש. אפילו בימים הקדומים ההם, כשכל עם עדיין נחלק לעבדים ולאדונים, אף בימים הרחוקים ההם אסרה התורת משה להחזיק עבדי תרמש ששנים. היהודי הוא סמל הסובלנות האזרחית והדתית. "כאזרח מכם יהיה הגר הגר אתכם, ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים" -- כך מצוה תורת משה; ודברים אלה נאמרו בימים רחוקים ופראיים, כשעיקר שאיפתם של גזעים ועמים היתה לדכא ולשעבד זה את זה. ואשר לסובלנות הדתית, לא זו בלבד שהדת היהודית רחוקה היא מרוח ההשתלטות ומן השאיפה להניע בעלי דתות אחרות להתגייר. אלא נהפוך הוא -- התלמוד מצוה שאם בא אדם מרצונו החפשי לקבל עליו את הדת היהודית, יש להאיר את עיניו ולהסביר לו את הקשיים הרבים, שהוא עלול להביא על עצמו בשל כך, ולומר לו, שאף המאמינים שבאומות אחרות יש להם חלק לעולם הבא. בסובלנות נעלה כזו לא יוכלו להתפאר אף בעלי המוסר של ימינו. היהודי הוא סמל הנצחיות; הוא, אשר השחיטות והעינויים של אלפי שנים לא יכלו לו להעבירו מן העולם; הוא, שהיה הראשון אשר שמע את דבר ה'; הוא, אשר ימים רבים כל כך היה שומר הנבואה, לעולם לא יעבור מן העולם. היהודי הוא נצחי, עומד וקיים כנצח עצמו!

בויכוח דת שהיה בבית המלוכה הגרמני עם הפ"פ האנטישמי פרידריך דעליטש, סיכם הקיסר הגרמני וילהלם ואמר:

דעת אלקים נפתח מאברהם... ואלמלא הוא, היה המין האנושי

כלה ונפסד בקלקוליו... ומשה שב וקבצם שנית בעמל רב, להחזיק את אמונת האחדות שלהם, וזוהי השגחה פרטית של האלקים שמסבבת בדבר שהעם הזה שב ויחי... וע"כ אדמה שהפ"פ שלנו ייטיב לעשות אם יכלה רוחו מלהשמיע את השערותיו הדתיות, אני הנני מאמין בא-ל אחד ומיוחד (הצפירה תרס"ג, ג, 34).

על עדות נוספת ממלך בן-זמננו סיפר ראש עיריית באר-שבע, שארח את מלך נאפל ולקח אותו לסיוור באזור. תוך כדי נסיעה הראה ראש העיר למלך את ים המלח, ואמר לו: "שנינו מחזיקים בקצוות העולם, אצלנו המקום הנמוך בעולם, ובמדינתך מצויים הרי ההימליה הגבוהים ביותר בעולם, אנחנו למטה ואתם למעלה". על כך ענה לו המלך - שהוא לא רק ראש המדינה, אלא גם ראש הדת במדינתו, ולנתיניו אסור להתקרב אליו, ואפילו אשתו הלכה תמיד מאחוריו - "המצב הפוך, אנחנו למטה ואתם למעלה, אתם נתתם לעולם את עשרת הדברות" (מתתיהו אדלר, מפראג לירושלים, עמ' 129).

המובאות הבאות הועתקו מהספר "תוספת ברכה" להרב ברוך הלוי עפשטיין זצ"ל, בעל התורה תמימה, בנו של בעל ערוך השלחן (פ' בלק).

הפילוסוף היוני טיטופרטוס, תלמיד חבר לאריסטו, כתב בספרו "על הפילוסופיה", שברובו תורת רבו בפיו, אחר שמתאר את החיים הרוחניים של כל עם מאומה"ע, כדברים האלה: "עם נפלא הם היהודים. רבים מהם הקדישו את חייהם ללמוד וללמד תעלומות חכמה ודעת החיים והעולם, ויעניקו מתורתם לכל באי עולם".

מרטין לותר, מיסד האמונה הפרוטסטנטית, כתב בספרו הנקרא על שמו, "לותר" (חוברת 52 דצ 409): "עם היהודים נבחר מאת ההשגחה העליונה להפיץ תורה ודעת בעולם, והוא "הדופק הדתי" היותר נרגש וחזק בעולם".

במקום אחר (דצ 260) כתב כדברים האלה: "על ידי היהודים זכו כל בני האדם למתנת אלקים בכתבי הקדש. והם היהודים יחשבו בעולם הדתי לבנים ולאזרחים, ואנחנו לגרים ולאזרחים, ודי לנו כי נזכה בפרורים הנופלים מעל שולחנם".

אחד מהסופרים האשכנזים היותר מצויין בערכו בראשית המאה שעברה

למנין המדינות, keerthes, כותב בספרו "דברי הימים הישנים והחדשים" ח"א, בהמשך הענין על קורות חיי היהודים הרוחניים כך: מכל הדברים שזכרנו נראה גלוי, שהדיעות השלמות והטובות, ממוסר השכל ומנועם המידות המשובחות שאנחנו מוצאים היום בספרי קדמוני האומות, כמו הבבלים, המצרים, הערבים והיונים וזולתן, כולן ממקור ישראל נודעים, ומהם למדו וקבלו סופרי האומות הנזכרות, אם מפי סופרי ישראל או מספריהם, אך הם העלימו מהעם מאין באו להם הלימודים האלה".

ראש הכהנים הפרוטסטנטים במדינת אשכנז, ביקר פעם בבית ספר עירוני, ובחן את התלמידים בעניני דת. אח"כ פנה אל התלמידים היהודים שבביה"ס, וכך אמר להם: אתם זרע אברהם, הנכם זרע ברוך ה'. לוא אך בקצה המחרישה יגע החורש אל תלמי לבבכם, ואך פעם אחת יפקדם להשקותם ולהרוותם, הלוא תפרחו כנטעי נעמנים. ועל כן קל להבין, מדוע אך מאתכם יצא תורה לעמים". את כל זה סיפר הרב ד"ר רילף, הרב ממעמל, שהוא עצמו היה מתלמידי אותו ביי"ס, ושמע באזניו את הדברים מפי אותו כהן.

הסופר הגרמני האהוב והחביב ומכובד לכל האשכנזים בדור הקודם, היינריך היינע (תולדתו משלנו), כותב בספרו "היינע אונד דאס יודנטהום" כדברים האלה: "יחס היהודים לאומה"ע הוא בערך יחס השמרים לקמח. כי כמו שמעט כמות השמרים מכינה את רוב כמות הקמח לעשות ממנו בצק משגשג בכמותו ואיכותו, ולעשותו הדר ויפה במראהו ובטעמו, כך אומת ישראל המעטה מכל העמים, מכינה את אומות העולם הרבים והכבירים, לעלות במעלות השלמות והמידות".

ועוד מדבריו בספר זה: "כח היהודים ניכר יותר בפינה זו, הכח היותר אדיר ובלתי מנוצח בכל מקום ובכל זמן מזמן התורה. גויי קדם ובני ימי הביניים היותר תקיפים, הרגישו את ההשפעה הכבירה הזאת עליהם, ועל כן תמיד התמרמו על היהודים. ובזה צפון סוד השנאה הנצחית מעמים לישראל, או יותר נכון סוד הקנאה".

ועוד מתחום אחר לגמרי, המוסיקה, כותב בספר הלקסיקון לבראקהוויז, ערך "נאטען", בשם חכמי העמים בחכמת המוסיקה: תוי הזמרה והנגינה

בכלי ובפה אשר קבעו חכמי הנגינה, נתייסדו ונבנו על יסודי ואדני הטעמים אשר לשפת העברים" - הם סימני הנגינה במקרא (ע"כ מספר "תוספת ברכה"; וראה למהלך האידיאות - לונדון, עמ' 76).

אלו הודאות של מקצת מחכמי אומות העולם בדבר התרומה האדירה של היהדות לתרבות המוסר והצדק, האמונה והרוח של האנושות, שמקורה בנבואת משה ושאר הנביאים שבאו אחריו. אין ולא יהיה לשום עם בעולם להציע להם תמורה. מבקר המקרא הנוצרי, קורניל (C.H. Cornill), עם כל נאמנותו לאיליות הנוצרית סיכם את יחסו לנביאי ישראל: "אם כבר עמוס ציין את הנבואה כמתת-חסד עילאית שניתנה על ידי הא-לוה לעם ישראל, ורק לו (ב, יא), באה היסטוריה של אלפיים וחמש מאות שנה, שיכולה היתה רק לאשר את דבריו. תולדות האנושות כולה לא הולידו שום דבר שאפשר לדמותו אף דימוי רחוק ביותר לנבואה הישראלית. ע"י הנבואה שלו נעשה עם ישראל נביא לעולם כולו, מי יתן ולא יעלם ולא יישכח דבר זה לעולם".

הנשיא שז"ר ז"ל מספר שבערב הימים הנוראים טייל עם ד"ר נחמן סירקין ברחובות שטוקהולם. סירקין היה מהוגי הדעות הסוציאליסטים, ולחם רוב ימיו נגד המסורת והדת. בשיחתו עם שז"ר הפליג סירקין בערכה הפיוטי של תפילת ר"ה ותוכנה הסוציאלי:

הוא התמתח כולו - סיפר שז"ר - הרים את שתי ידיו, ובנענועי כל גופו החל להתפלל לפני, לפי כל כללי הנוסח של בעל תפילה: "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ" (תפילת ימים נוראים). אתה יודע, פנה אלי, בכל נוסחי הפרוגרמות הסוציאליסטיות שאנו עמלים על יצירתם, ממרקס ועד היום, לא הצלחנו לבטא את אשר נחוץ לנו בפשטות בהירה ובצמצום כזה של מילים, כמו התפילה היהודית הזאת (ר' שיג ושיח, הרב זקס, יתרו עמ' 200-202).

"שלא עשני גוי"

לחכמי אומות אלו לא הפריעה "הגזענות" של התנ"ך ביחס לעם ישראל, מתוך הכרה שיש צורך באומה מרכזית שתוביל את המהלך הגדול לגאולת האנושות. הם האמינו שזה תפקידו של עם ישראל, שאין בלבו רגשות של התנשאות כלפי העמים האחרים. לא פריבילגיות קיבלו היהודים מאת

הבורא כשעשה אותו לעם נבחר, אלא חובות רבים, כדי שיהיה לאל ידם למלא תפקידם כראוי. ועל כן העניק להם האל תכונות אלקיות של חסד ורחמים, צדק ומוסריות; ובעיקר, קירב אותם אליו, "ואתם הדבקים בה' אלקיכם", "ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראינו אליו" - וחכמי האומות וחסדיהם הודו בכך בפה מלא.

התבטאות יוצאת דופן מצינו אצל סופר רוסי, בעל עתון גדול "קויבלאנין", שמגמתו היתה בדרך כלל אנטי יהודית, משום שחשש מהשתלטות היהודים על מקורות הפרנסה ברוסיה. הוא תמך בחוקי תחום המושב, שצמצמו את אפשרות היהודים להתפרנס, כדי לאפשר מעמד שווה לאזרחים הרוסים. והנה כשהתעוררה בשנת תרע"א עלילת הדם על בייליס, הוא כתב בעיתונו "כעת אנו רואים כמה צודק היהודי כשמברך בכל בוקר 'שלא עשני גוי'".

השרפות של ליל הבדולח ובעקבותיהן המשרפות באושוויץ הן תוצאות של תורת הגזע הגרמנית - קשה היה להם לגרמנים לעכל שהיהודים הקפידו על רמה מוסרית גם בתנאי מחיה קשים ביותר. וכך תיאר ד"ר עזריאל קרליבך, עורך "מעריב", את קורבנות השואה:

הרוגים אלו לא במיתתם קדושים נהיו, אלא בחייהם קדושים היו. עיירות אלו שנחרבו עמדו על רמה מוסרית ששום עם הנתון בתנאים דומים לא היה מגיע אליה ולא הגיע. אם על מאזני הצדק יונחו - יעלה משקלו של בית מדרש עזוב ועלוב אחד על כל הטירות והארמונות המפוארים שבעולם. אם לפי ייחוס המוסר יימדדו, יגדל יחסו של קטן הרבנים בעיירה הגאליצאית הנידחת על יחס המוסר של שושלות כל האצילים האבירים. ואם תמימות הנפש וטוהר המחשבה יהיו המשקולת, יעלה שואב המים האחרון בברדיטשוב על כל גיבורי העמים המהודרים. אין בין כל קדושי האומות בכל דורותיהם אדם המגיע לקרסוליו של ר' לוי יצחק מברדיטשוב... גם אם מידת כנות העמל לתיקונו של עולם תהיה אמת המידה, מה ערכם של כל הקלובים הפוליטיים האדירים שלהם לעומת חברת 'עין יעקב' פשוטה בבריסק דליטא? ולמה אנחנו היודעים זאת, לא נאמר כך בקול רם? הם לא הרגו אותם מפני שהיו חלשים מהם, אלא מפני שהיו

טובים מהם. לא הרסו את הגיטאות מפני שהפיצו חידקי טיפוס ומגפות, אלא מפני שגם בצפיפותם הפיצו קרני אור וחידקי קדושה, שהטמאים לא יכלו לעמוד בפניהם. הם לא הציתו את בתי ישראל בעיירות אלא מפני שהאינסטינקט לחש להם: אלה הם הבתים היחידים בעולם, שבנה לעצמו עם מבלי לעשוק עם אחר. הם התפרצו לחדרי הבתים האלה מפני שהרגישו, שבפינות האפלות ההם, בכל הדוחק ובכל התלאה, מקננת ירושת דורי דורות של כיסופים לחיים טהורים, של יראת החטא, של ביטול כל ממלכות הארץ לעומת מלכות שמים. הם שיברו את רהיטי הבית, מפני שאפילו בביתו של האחרון שבישראל עמד שולחן, שיהודי כשר בסעודתו הצנועה העלה אותו לדרגת מזבח... הם התעללו ביונקים אלמים, מפני שכבר ממבטו של ילד יהודי בן-יומו מבריקה תביעת הצדק ומסנוורת עיני רשעים. הם התפרצו לעליות הקיר, מקום שם ישבו תינוקות של בית רבן ועסקו בתורה בקול חנוק, מפני שכל עוד קול זה נשמע בעולם, אין השטן יכול לישון במנוחה. הם חיללו את כתבי הקודש מפני שמהאותיות המתות בוקע הקטרוג, הלגלוג, הבוז לכל ישותם. "עליך הורגנו כל היום" (תהלים מד, כג).

לפיכך הציע הסופר ולדימיר סולוביוב, שכיהן כפרופסור באוניברסיטה ברוסיה והצטיין במחשבה מקורית להתפלל לגאולתם של ישראל. הוא דן בחשיבות התפילה, וקבע שעיקרה אינה הבקשה מאלקים, אלא עצם העמידה לפניו ואפשרות ההידברות עמו. ועל כן הוא הציע שבזמן התפילה לא יבזבזו את השעה הזאת על דברים פעוטי ערך ובקשות קטנות ופרטיות, אלא בבקשות גדולות וכלליות. ודוגמה לבקשה כללית הראויה לתפילה של כל אדם בעולם היא לבקש שלומם וטובתם וגאולתם של עם ישראל, שזו אכן בקשה אידאלית כללית לעולם כולו (שמעתי מהרצב"ז זצ"ל).

ואכן, דרך העלייה של עם ישראל לא באה ע"י שנאה ושלילת עמים אחרים, אדרבה, בספר שערי קדושה של ר' חיים ויטאל, תלמידו של האר"י, מודגש שמי שרוצה להתרומם למדרגה של קדושה עליו לאהוב גם את הגויים. וכך כתב הרב צבי יהודה קוק זצ"ל:

בתורה כתוב "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח), לאהוב יחידים, אך מהמקור היותר גדול בקדושה, יש הדרכה לאהוב את הגויים. המהלך שלנו איננו שוביניסטי, שלילה של אחרים, אלא מתוך החיוב הגדול שלנו יש המשך התעניינות גם בצד החיובי של הגויים. בבוקר מתחילים להתפלל "הודו לה' קראו בשמו, הודיעו בעמים עלילותיו". יש ענין להודיע לגויים שם שמים, להודיע להם את קדושת השם, ואם יש להודיע להם ולהכיר אותם, זה סימן שאין שנאה כלפיהם (שיחות הרב צבי יהודה על ספר אורות, עמ' 162).

פעם אחת בלכתו ברחוב בירושלים ראה הרב צבי יהודה ילדים מתגרים בשני ערבים עוברי אורח. הוא הגיב מיד במכתב למנהל ביה"ס, וסיפר לו את המעשה שראה:

מציאות העובדה הזאת, שהכאיבה לי והעליבה אותי, מחייבת אותי להעירכם על הצורך בשימת לב חינוכית יתרה ומיוחדת לביטול אפשרויות כאלה, גם מצד עצמה של תורת היהדות ומוסרה, וגם מצד הערך המעשי הישיר והמדיני, של משמרת שלום ויחסי שכנים. במובן האישי אסור להעליב ולפגוע.

ועל מקרה אחר, שפורסם בשעתו בעיתון הצופה, שערבי חלץ את נעליו ונרדם בשעת הנסיעה באוטובוס, ונערים מתוך שובבות החביאו אותם, כתב לעורך העיתון הרב בר-אילן: "התלוצצות פרועה על בן-אדם משכנינו יש להוקיעה ולהתבייש בה, ולחפש דרכים כיצד לפייס באמת את הנעלב, ולתקן המכשלה הזאת, ושלא יישנו חלילה עוד מקרים נוראים כאלה אצלנו, ולסלק את חילול השם הזה מעלינו, ולא לפרסם זאת בתור 'חכמה' מעניינת".

וכך כתב הרב קוק באיגרותיו:

על דבר האמונות הזרות, אומר לכ"ג את דעתי, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורם של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם, כי אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות. "והסירותי דמיו מפיו ושיקוציו מבין שיניו, ונשאר גם

הוא לאלקינו" (זכריה ט, ז. עיין מגילה ו ע"א), וזה נוהג אפילו באליליות, וק"ו בדתות הנסמכות בחלק מיסודותיהן על אור תורת ישראל. וגדולים דברי הגר"א ז"ל (עיין ליקוטים שבסוף ספר סערת אליהו): "ואת עשו שנאתי" (מלאכי א, ג) - את הטפל לעשו, אבל עיקרו שהוא ראשו בהדי אבהן דעלמא גניז. וע"כ "ראיתי פניך כראות פני אלוקים" (בראשית לג, י), אמר איש האמת, "יעקב איש תם", ודברו לא ישוב ריקם. ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות, שהרשעה הנכרכת בטומאת הגווייה גררה אותן, תתגבר עליהן ותהפכן לאור ולחסד עולם. דעה רחבה זאת ממותקת במתקה ודבשה של תורת אמת, צריכה להתלוות עם כל אורחותינו באחרית הימים, למחתם אורייתא בהיכלא דמלכא משיחא בהפיכת מרירא למתיקא וחשוכא לנהורא (הקדמת ספר הזוהר, דף ד) (איגרות הרא"ה, חלק א, עמ' קמב).

אחרית דבר

תפקידו של עם ישראל בתחום הרוח הוא ייחודי ואינו דומה בזה לכל עם אחר, ולאור פועלו בעבר יש לו סיבה טובה לגאווה, כמו שכתב הסופר האמריקאי, מרק טווין: "אם להאמין לסטטיסטיקה, מהוים היהודים אחוז אחד בלבד ממספר אוכלוסי העולם, זה מעלה על דעתנו מעין ערפלית אבק כוכבים שאבד בנוגהו של שביל החלב, היה זה טבעי אפוא, אילו לא היינו שומעים עליהם אלא לעתים רחוקות, אבל אנו שומעים עליהם, ושומעים עליהם תמיד".

ובהמשך כתב:

המצרים הבבליים והפרסיים קמו ומלאו את האדמה בקולות רועשים, בהדר ותפארת, ולאחר מכן נבלו, הפכו למשהו מעולם הדמיונות ונגוזו. אחריהם באו היוונים והרומאים, הקימו שאון גדול וגם הם חלפו - הלכו להם, גם עמים אחרים התעוררו לפתע, הרימו את אבוקתם המאירה לתקופת מה, אבל היא כבתה עד מהרה... היהודי ראה את כולם, ניצח את כולם וכעת הנו מה שהיה תמיד, אינו מגלה לא התנוונות, לא מיחוש זקנה, לא תשישות

ולא התמעטות כוחותיו, ואף נפשו הערה הפעילה ובעלת היוזמה לא נתקהתה, כולם הם בני תמותה - מחוץ ליהודי. עמי הגבורה חלפו ואינם עוד, ורק הוא, היהודי, נשאר. מהו סוד נצחיותו של העם היהודי?

ומרק טווין מסכם: "הוא ערך קרב מפליא בעולם הזה בכל התקופות, הוא נלחם בידיים כפותות מאחורי גבו, והוא רשאי להתגאות בכך, ועלינו לסלוח לו על גאוותו זו".*

אולם באמת איננו מתגאים בזה, כי נצחיות זו וכשרונות אלו מתת אלקים הם, וע"כ אין בזה מקום לגאווה; מצד שני, איננו בושים בסגולה זו של "אתה בחרתנו", אלא משתדלים להיות נאמנים לה, כדי למלא את ייעודנו בעולם, ייעוד ששום עם אחר לא יעשה זאת במקומנו. וע"כ תהיה זו בגידה בשליחות האלקית, אם נסבור שבעולם הרוח, המוסר והצדק, מקומנו בשורה אחת עם שאר העמים.

את היחס שבין ישראל לאומות העולם אפשר לסכם בשלוש גישות:

האחת אומרת, שאנו העם הנבחר ואין חשיבות לכל עם זולתנו. זו גישה של התנשאות וזלזול באחרים הנחשבים נחותים, והיא אכן השקפה פסולה מכל וכל. השקפה נגדית טוענת, שאין כל הבדל בין ישראל לעמים וכולם שווים. גם גישה זו פסולה, והיא כעין טענתו של קורח שאין חילוק בין כוהנים לוויים וישראלים, "כי כל העדה כולם קדושים... ומדוע תתנשא על קהל ה' (במדבר טז, ג)".

הגישה השלישית יונקת מבית מדרשם של ריה"ל, מהר"ל, רמח"ל והרב קוק, והיא מבוססת על דברי תורה וחז"ל, ש"הבחנה אינה הפרדה", העובדה שאנו מבחינים במדרגות השונות, אינה אומרת שהמדרגות נפרדות ומנוגדות ואין קשר ביניהם. עם ישראל הוא אחד גם כשיש בתוכם חילוקי מדרגות כמו כוהנים לוויים וישראלים, כשכהנים הנם במרכז האומה. בדומה מאוחדת האנושות כשמרכזו נמצא עם ישראל,

* מאמרו של מרק טווין "בנוגע ליהודים", מופיע כנספח לספרו "מסע תענוגות לארץ הקודש", אריאל תשנ"ט, עמ' 193-207.

כלב באיברים, "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו). וזו היא מידתו של אברהם אבינו "אב המון גויים" (בראשית יז, ד-ה), ותכליתו - "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (שם יב, ג). כך פעלנו עד היום, אמנם לא תמיד באופן מודע, אך השפעתו של עם ישראל הולכת וניכרת בתחום הרוח והמוסר והכרה באלוקות, עד שבעתיד ההכרה תפרוץ לתודעתם של האומות, "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

ושוב נארח על במה זו אורחים מגרמניה שתיארו את מגמתו של עם ישראל בעתיד. כתב המשורר היינה:

היהודים הם עם הרוח, ובכל פעם כאשר הינם חוזרים לעקרונות היסודיים שלהם, הם נעשים גדולים ומבריקים, והם מביישים את לוחציהם המגושמים. גם בעתיד נשקפת עוד טובה רבה לאנושות מן היהודים. בתוך האנשים האלה נמצאות הדעות היותר טהורות של האנושיות, וכמו מאז הוליכו את העולם הדרכים חדשות קדימה, כן ממש אפשר שגם העתיד הנשקף לעולם לקבל מהם התגלויות נוספות.

וכן חזה הפילוסוף הגרמני ניטשה:

בוא היום הגדול וכל שלשלת דברי ימיו וקורותיו של העם החסון הזה, המופיעה בגודל אישיו ופועליו, במדה שכל שאר העמים הגדולים הדוגלים בתרבות האנושית, פעוטי הכח ומעוטי הנסיון, אינם יכולים להגיע אליו, תיגלה בנקמת ברכתו של ישראל גם לכל אלה העמים, ואלקי ישראל עתיק היומין, ישמח אז ביצירת עולמו ובעמו, וכולנו כולנו נגילה ונשמחה אתו.

וכבר הקדימו הרמב"ם באופטימיות מעין זו, ובזה סיים את חיבורו הגדול משנה תורה וז"ל:

אבל מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלה של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר

”כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד” (צפניה ג, ט). כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו וקברו בטלו בזה”ז, ולא היו נוהגות לדורות. ואלו אומרים דברים נסתרים יש בהן ואינן כפשוטן, וכבר בא המשיח וגילה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת, ויצליח וירום וינשא, מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאייהם ואבותיהם הטעום (הלכות מלכים יא, ד) [ברבים מדפוס הרמב”ם הושטטו הדברים ע”י הצנזורה].

לעתים שוכחים אנו, שישראל שונים משאר העמים. ויש הרוצים לדבוק בגישה השנייה, שאין הבדל בין ישראל לאומות העולם וכולנו שווים. ויפה לזכור את דבריו של הרב קוק זצ”ל:

טעות יסודית היא החזרה מכל היתרון שלנו, החדלון מההכרה של “אתה בחרתנו”, לא רק משונים אנחנו מכל העמים, משונים ונבדלים בחיים הסטוריים מצוינים, שאין דוגמתם בכל עם ולשון, כי אם גם מעולים וגדולים מאוד מכל עם, אם נדע את גדולתנו, אז יודעים אנו את עצמנו, ואם נשכח את גודלנו אנו שוכחים את עצמנו, ועם שישכח את עצמו בודאי הוא קטן ושפל, רק בשכחת עצמנו הננו נשארים קטנים ושפלים, ושכחת עצמנו היא שכחת גדולתנו (הראי”ה קוק, אורות, עמ’ נה).